

SENI TOPMOQ BASE MUSHKILDURUR, TOPMASLIG‘ OSON...

(BIR BAYT TAHLILI)

Qo‘ziyev Umidjon Yandashaliyevich

NamDU dotsenti, PhD

Habibullayeva Nafisa Sherali qizi

NamDU talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7366277>

Annotatsiya. Ushbu maqolada Navoiy shohbaytlarining g‘azal shakliy va g‘oyaviy kompozitsiyasidagi o‘rni haqida so‘z ketadi. Ma‘lum bo‘ladiki, g‘azalning asosiy g‘oyasi shohbaytda ifodalani, qolgan baytlar o‘xshatish, metafora usullari bilan uni to‘ldiradi. Bu usul orqali bir g‘azalning 3-4 xil talqini yuzaga keladi: so‘zma-so‘z o‘xshatishlar asosidagi ikkinchi qatlam, metaforalar yordamida yuzaga keladigan uchinchi qatlam, shakldoshlik (iyhom, tajnis) asosida yuzaga chiqarilgan to‘rtinchi qatlam kabi. Natijada har bir baytning tahlili tarixiy, madaniy dalillar bilan qo‘shganda alohida tadqiqot bo‘lishi namoyon bo‘ladi.

Kalit so‘zlar: ilohiy ishq, shohbayt, metafora, tajnis, iyhom, tashbeh, bulbul, chaman, gul.

Аннотация. В данной статье рассматривается место Навоийских шахбайтов в формальном и идейном составе газалей. Получается, что основная мысль газели выражена в шахбайте, а остальные стихи наполняют его сравнениями и метафорами. По этому способу получается 3-4 различных толкования одной газели: буквальное преобразование второй слой на основе сравнений, третий слой на основе метафор, четвертый слой на основе сравнений (тажнис, ийхом). В результате анализ каждой строфы в сочетании с историческими и культуродическими свидетельствами оказывается отдельным исследованием.

Ключевые слова: божественная любовь, шахбайт (второе двустишие), метафора, тажнис, ийхом, ташбех, соловей, цветок, сад.

Abstract. In this article talks about the role of Navoi's shahbayts in the formal and ideological composition of the ghazal. It turns out that the main idea of the ghazal is expressed in the first stanza, and the rest of stanzas fill it with similes and metaphores. In this way, 3-4 different interpretations of one ghazal is appeared: a literal translation, a second layer based on similes, metaphores can be an asset for arising a third layer, and a fourth layer is connected with symbols. As a result, the analysis of each coupled, combined with historical and cultural evidence, turns out to be a detached exploration.

Key words: divine love, shahbayt (the second coupled of ghazal), metaphore, tajnis, iyhom, tashbeh, nightingale, blossoming meadow, flower.

Zihi husnung zuhuridan tushub har kimga bir savdo,

Bu savdolar bila kavnayn bozorida yuz g‘avg‘o.

Seni topmoq base mushkildurur, topmaslig‘ osonkim,

Erur paydoliq‘ing pinhon, vale pinhonlig‘ing paydo.

Ushbu g‘azal “Badoye ul-bidoye” devonidan keltirilgan. Demak, u shoirning yoshlik yillarida yozilgan, g‘azal o‘n bir baytdan iborat. Asar mavzusi – ishq ilohiyini qo‘llash, bu g‘oya

goh majoziy tashbih-istioralar (Vomiq, Azro, Majnun, Laylo, Shirin, Farhod, Xalil) goh an’anaviy obrazlar (gul, tikan, bulbuli shaydo, samandar), goh tog’ridan-to’g’ri tasaffuviy istiloh-tamsillar (chaman otashgohi, kavnayn bog’i, jannat guli) vositasida bayon etiladi. Qayd etish joizki, ishq ilohiyini tarannum etgan irfoniy-ma’rifiy mazmundagi g’azallar Navoiy devonlarining asosiy qismini tashkil etadi, ularni esa bir necha guruhga bo’lish mumkin: 1) munajat g’azallar; 2) Xudo va payg’ambar madhiga bag’ishlangan na’t-hamd g’azallar; 3) oshiqning ahvolini tasvirolovchi "sharxi hol" g’azallar; 4) falsafiy fikr-mushohadalarni ifodalovchi g’azallar. Mazkur g’azalda oshiqona kechinmalar ruhi, yor vasfi ham falsafiy munozara-mukoshifa ham bor. Demak, asar biron-bir his yoxud muayyan holatni emas, shoirning katta mavzu atrofidagi umumiy tasavvur-tushunchalari, shunga muvofiq ishqning inson qalbiga o’tkazadigan ta’siri haqida fikr etadi, ishq va fano, oshiqning ishq yo’lida chekkan jabr-u sitamlari va ojizliklari shoirona talqin etiladi. Shu bois g’azal baytlarini nafaqat bevosita o’zaro zanjiriy bog’lanish, balki qofiya, radif, mavzu va ohang mushtarakligi birlashtirib turadi, madh, vasf sharhi, hol va tasavvufiy ma’nolar bir o’zandagi oqimga tushirilgan.

Keling, endi g’azal matlasidan boshlab undagi yashirin ma’nolarni oydinlashtirishga urinib ko’ramiz. G’azalning birinchi bayti "kirish" qism hisoblanib, xuddi undalmadek, Allohga hamddek yangraydi:

Zihe husnung zuhuridin tushub har kimga bir savdo,

Bu savdolar bila kavnaya bozorida yuz g’avg’o.

Ofarinki, husnungni zohir bo’lishidan har kim o’ziga xos devona bo’ldi, bu dardlar tufayli har ikki olamning bozorida yuzlab g’avg’olar yuz berdi.

Baytda savdo so’zi birinchi baytning oxirida va ikkinchi bayt boshida kelib, takrir san’atini hosil qilmoqda. Shu bilan birga, savdo ikki xil mazmunda ishlatilib, iyhom, tajnis yuzaga kelgan: 1) dard, bemorlik; 2) savdo-sotiq. Bunda Yor yuzining biroz namoyon bo’lishi ham kimning tirikligiga sabab sifatida ko’rsatilmoqda. Harakatda bo’lish – tiriklikdan asardir. Tiriklik (hayot) esa Alloh qudrati namoyon bo’lishining bir belgisidir.

Har bir yaratiq bu tiriklikdan o’zicha foydalanadi: 1) o’z bilganicha savdo-sotiq qiladi – yo asl maqsadga yaqinlashadi, yoki o’tkinchi narsalar sotib olib, umrni bekor o’tkazadi; 2) har kim o’ziga xos dard bilan yonadi – kimdir mohiyatga erishish, kimdir zuhur (aks, ya’ni dunyo)ning holati bilan ovora.

Bu o’rinda kavnayan-ikki olam insonlar va jinlar olamiga ishoradir. Mazkur ikki olam ham yaratilgan sifatida teng ko’rilmoqda, din har ikkisiga farz qilingan. Har ikki olamning bozori-hayot. G’avg’o – biror hayratlanarli voqeadan yuzaga keladigan tushunarsiz shovqindir. Ya’niki Yaratgan jamolining zohir bo’lishi haqida har kim har xil so’z aytadi, ularning jami tushunarsiz shovqiniga bo’lib yuzaga keladi. Shoir bu o’rinda Alloh jamolini tushuntirishda izohlar, talqinlar ko’pligiga ishora qiladi go’yo.

Natijada, bayt Yor (Alloh)ning birgina ishorasi natijasida olamlarning paydo bo’lishi, undagi jarayonlar orqali bu ishoraning naqadar ulug’ligiga ofarin aytadi. Mohiyatan, bayt hamd darajasiga ko’tariladi.

Demak, shoir g’azal matla’sida yorga murojaat qiladi, aytish joizki, oshiqning bu murojaatida ozroq norozilikni ham sezish mumkin. Ya’ni “Ey go’zal yor (bu yerda majozan Alloh nazarda tutilmoqda), sening husningning aksidan bir shu’la tushgan edi, natijada, ikki dunyodan halovat yo’qoldi, ya’nikim foniy va boqiy dunyo bozorida g’avg’olar boshlandi”. Shunchalar chuqur, serqatlam ma’nolar mujassamlashtirilgan birinchi baytni husni matla (yetuk,

oliy, go‘zal boshlanma) deya ta‘riflash mumkin.[1]G‘azalning ana shunday zohiriy-dunyoviy va botiniy-tasavvufiy mohiyati baytma-bayt muayyanlashib, uyg‘un ravishda takomillashib boradi.

Ikkinchi bayt g‘azalning asosiy g‘oyaviy o‘zagini tashkil qiladi.

Seni topmoq base mushkildurur, topmaslig‘ osonkim,

Erur paydoliq‘ing pinhon, vale pinhonlig‘ing paydo.

Inson orzu-umid bilan tirik. U xohish-istaklarini ro‘yobga chiqarish uchun o‘ziga va ertasiga ishonib yashashi kerak. Aks holda, ruhiy tushkunlikka tushib, hayotda o‘z o‘rnini topolmasligi hech gap emas... Tafakkur sohibi bo‘lmish insonning asosiy maqsadi – Mohiyatni anglash, Haqiqatga erishish. Ammo mohiyatlar Mohiyati, haqiqatlar Haqiqatiga yetishmoq oson emas. Shoir ham bu misralarda yor (Alloh) ning mavjudligiga bo‘lgan ishonchni tasvirlagan.

Bu yerda tazod orqali kuchli hissiy axborot uzatiladi:

topmoq – mushkul, topmaslik-oston

Paydolik – pinhon, pinhonliging – paydo (ma‘lum).

Ya‘ni yor(Alloh) ning mavjudligi aslida pinhondir, pinhonligi esa bizga – insoniyatga ma‘lumdir. Bu dunyodagi yaratilgan har bir narsa Allohning tajallisi-in‘ikosi bo‘lib, biz bu dunyo matohlarida Allohning mavjudligiga iymon keltiramiz. Chunonchi, ularning paydo bo‘lguncha bo‘lgan jarayoni biz uchun mavhumdir. Xuddiki, Alloh insonlarga barcha bilimlarni egallash imkonini bergan-u, lekin ruh haqidagi bilimlar hali-hanuz bizga ma‘lum emas. Ruhning mavjudligini bilamiz, ammo isbotlay olmaymiz. Navoiy ham yor(Alloh)ning borligini qalban his qiladi, shu bilan bir qatorda pinhonligini ham ta‘kidlab o‘tadi.

REFERENCES

1. Алишер Навоий асарлари тилининг изоҳли луғати. 3-том. – Т.: Фан, Т.,1984.
2. Ahmad Tabibiy. Vomiq va Uzro. - Т.: Sharq, 2013. - В. 12.
3. Мингбоева Д. Тимсоллар тилсими. - Т.: Adabiyot, 2022.- В.115
4. Saidova, M. (2019). MAN, LANGUAGE AND CULTURE. Scientific Bulletin of Namangan State University, 1(4), 223-226.
5. Nu‘Monova, D., & Qo‘Ziyev, U. (2020). Badiiy matnni lingvostatistik tomondan tahlil qilish. Oriental Art and Culture, (I (2)), 119-121.
6. qizi Nu‘monova, D. M., & Qo‘ziyev, U. Y. (2020). “NAVODIR UN-NIHOYA” ASARINING LINGVOSTATISTIK TAHLILI. Science and Education, 1(4), 161-165.